

~~N.B. 3.1~~

632.C.87.1

JAVA,

Geographisch, Ethnologisch, Historisch,

DOOR

P. J. VETH,

Hoogleraar te Leiden.

EERSTE DEEL.

x.674

HAARLEM. — ERVEN F. BOHN.

1875.

niet minder dan 40 soorten van vogels die hij in het Oosten des eilands niet gevonden had, en waarvan het meereendeel bijzonder aan de Fauna van Java eigen waren.

Bij de zooveel beter dan de lagere dieren, de visschen en reptiliën bekende vogels van Java scheen eene stelselmatige rangschikking minder noodig, die trouwens bij deze zoo moeilijk tot bepaalde groepen te brengen dierenklasse slechts ondergeschikte waarde bezit. Ik ben er daarom in het belang der beknoptheid en der levendigheid van voorstelling van afgeweken. Bij de laatste klasse der gewervelden echter, die der zoogdieren, waarin zich de meeste groepen zoo scherp afzonderen, schijnt het mij beter tot de volgordé van het systeem terug te keeren. De spraakmakende gemeente zag te allen tijde in de vogels, gelijk trouwens ook in de visschen, slechts ééne groote groep, maar heeft voor apen, vledermuizen en walvisschen nooit een gemeenschappelijken naam uitgedacht. De naam van mammalia of zoogdieren, waarin zoo uiteenlopende orden worden samen-gevat, berust op zuiver wetenschappelijke abstractie.

Van Java kende Salomon Müller 85 zoogdieren, waarbij echter geen cetaceën zijn gerekend, omdat deze meer aan de zee dan aan het land behooren. Ik zal hier dan ook alleen daaromtrent opmerken, dat soms een cachelot of potvisch (*Physeter macrocephalus*) op Java's strand geworpen wordt, en dat de bekende zeekoe der Indische eilanden, de doejong (*Halicore dugong*), zich ook hier op ondiepe plaatsen langs de kust in kleine troepen met de op zulke plekken veelal overvloedige zeeplanten komt voeden. Maar zelfs deze en enkele andere, later als op Java inheemsch erkende soorten medegerekend, blijft het getal beneden de honderd, waarvan nagenoeg 40 tot de vleugelhandigen of vledermuizen behooren. De buideldieren zijn, gelijk algemeen bekend is, in Insulinde tot de oostelijke of Indo-Australische eilanden beperkt. De eerste orde waaruit wij een dier te vermelden hebben, is die der edentata of tandeloozen, waartoe de *Manis Javanica*, het Javasche schubdier, behoort. Wij leerden het reeds kennen als den verwoester der termieten-nesten. Het dier leeft in de bosschen, beklimt de boomen en verbergt zich tusschen

de spleten en dooreengestrongelde wortels der ficus-soorten. De inlanders eten zijn vleesch en maken van de harde schubben, die zijn lichaam, staart en pooten bekleeden en als de pannen van een dak over elkander liggen, amuletten tegen velerlei kwalen, inzonderheid tegen lendenpijn.

De voormalige orden der dikhuidigen, éénhoevigen en herkauwenden, zijn door de nieuwste zoölogen tot die der perisso-dactyla, artiodactyla en proboscidea herleid. De eerste omvat de rhinocrossen, de tapirs en de paarden, de tweede met de zwijnen en Afrikaansche rivierpaarden alle herkauwers, de derde alleen de olifanten. Paarden komen op Java alleen in den tammen staat voor; tapirs en olifanten, ofschoon beide Sumatra bewonende, worden er geheel gemist; de zwijnen zijn er in wilden staat in twee soorten voorhanden, en de herkauwers bepalen er zich, zoo men de van elders ingevoerde tamme buffels, koeien, schapen en geiten niet mederekent, tot den banting of Soendaschen os, tweërlei herten en het Javasche muskusdier.

De rhinoceros van Java verschilt van dien van Sumatra, en heeft slechts één hoorn, terwijl de laatste er twee heeft. Hij is lang niet zeldzaam en zwerft, maar schier altijd alleen, door alle onbebouwde en onbewoonde streken, van den oever der zee tot aan de toppen der bergen. Bij voorkeur bewonen deze dieren de derde zone, maar Junghuhn zegt, dat zij in het gebergte nooit verder oostwaarts dan de Slammat voorkomen. Zij ontwijken de nabijheid der menschen en vreezen hen, maar kunnen, in het nauw gebracht, zeer gevaarlijk worden, zooals in 1827 de teekenaar der Natuurkundige Commissie van Raalte ondervond, wien een mislukt schot op een rhinoceros bijna het leven kostte. Zij voeden zich met de vruchten en bladeren van ficus-soorten en andere boomen, maar vooral met gras, en men beweert dat de groote verscheidenheid van grassoorten die in de derde en vierde zone groeit, den rhinoceros naar die hoog gelegen streken lokt. De paden, door de rhinocrossen tot op de hoogste toppen gebaad, zijn aan alle bezoekers van Java's bergen bekend, en de Soendanezen die in de kraters der vulkanen zwavel gaan inzamelen, of hoog in het gebergte de *Balanophora elongata* gaan

zoeken, eene plant die hun de was voor hunne kaarsen levert, weten zich die paden ten nutte te maken; terwijl de houthakkers vaak de gevelde stammen daarlangs afslepen. Ik zal de beschrijving dier paden met eenige bekorting ontleenen aan Jung-huhn, die ze zelf zoo vaak heeft gevolgd. Zij loopen niet slechts over de hoogste, meer dan 10,000 voet hooge bergtoppen, maar zelfs over de smalste en zich het steilst verheffende jukken; ja zij gaan in een kringvormige lijn rondom de duizelingwekkende, smalle randen van nog werkzame kraters en volgen die in al hunne bochten. Zij hebben den vorm van kanalen van zich gelijk blijvende breedte en diepte, overeenkomende met de grootte van het dier, met scherpe randen en gladde, hol uitgeschuurde zijwanden, niet alleen waar de bodem uit gruis of vulkanisch zand bestaat, maar ook waar hij uit eene vaste rots-massa is gevormd. Hoe log en zwaar van tred deze dieren ook zijn mogen, er is een onberekenbaar tijdsverloop noodig geweest om die paden zoo diep uit te schuren. In zulke holle wegen wordt de rhinoceros niet zelden de prooi van den Javaanschen jager, die hier zijn sikkelvormige messen, in mos en rijs verborgen, in den grond bevestigd; want het dier, dat zich bij het op- en afstijgen zoo moet rekken, dat de buik bijna over den grond sleept, rijt dien aan den sikkel open en wordt dan gemakkelijk afgemaakt. Wegens de schade die de rhinoceros vaak in de koffie- en theetuinen aanricht, wordt voor het dooden dier dieren door het Gouvernement eene premie voldaan. Bovendien wordt de hoorn op eene waarde van tien tot twintig gulden en soms meer geschat; want men beschouwt een stukje daarvan, als amulet in den zak gedragen, als een onfeilbaar middel tegen slangenbeten en andere ongelukken, en de Chineezzen en Arabieren gelooven dat een beker of mesheft, uit een rhinoceroshoorn vervaardigd, door zekere teekenen het vergift doet kennen dat met spijzen of dranken mocht gemengd zijn.

Van de wilde zwijnen of tjelengs van Java houdt *Sus vittatus* zich het liefst in de heete, *Sus verrucosus* in de gematigde zone op. De onreinheid dezer dieren in de oogen van den Moslem, die niet slechts hun vleesch niet eet, maar zelfs hunne aanra-

king schuwt, is oorzaak dat er alleen door Europeanen soms jacht op wordt gemaakt, — men herinnert zich het vermakelijk verhaal van zulk een tjeleng-jacht in de „Herinneringen“ van den heer van Rees, — en het gevolg is dat zij zeer weinig schuw zijn, zich sterk vermonigvuldigen en aan het suikerriet, dat zij nog boven de zoete wortelen en spruiten van alang en glagah, hun gewoon voedsel in de wildernis, verkiezen, ontzettend veel schade veroorzaken. In de residentie Djapara vond in 1852 de resident het noodig in Maart en April stelselmatige drijfjachten tegen de wilde zwijnen te organiseeren, waarvan het gelukkig gevolg was, dat 5395 van die dieren in die twee maanden werden afgemaakt. Onder de dierengevechten waarvan de Javanen zoo groote liefhebbers zijn, nemen ook die van wilde zwijnen met honden of bokken soms eene plaats in. Zij vervangen bij mindere hoofden de gevechten tusschen tijgers en buffels, die aan de hoven der vorsten gehouden worden. Toen de Gouverneur-Generaal de Eerens in 1838 Soemanap op Madoera bezocht, werd hij niet slechts op gevechten van tijgers en stieren, maar ook van twee wilde varkens tegen een ram en een bok onthaald. De dieren hadden echter geen lust in den strijd. Men liet daarop in plaats van den ram en den bok twee honden in de kampplaats, waarvan de grootste een der zwijnen spoedig had afgemaakt.¹⁾

De banting (*Bos Sundaicus*) wordt op de hoogte van 2000 tot 7000 voet in alle wildernissen van Java aangetroffen, maar is nergens zoo menigvuldig als in de hooge woudstreken der Preanger, ten zuiden van het plateau van Bandung. De stier is niet veel kleiner dan de rhinoceros, maar veel slanker gebouwd, glanzig, naar het bruine hellend fluweelzwart van kleur, met witte pooten; de koe is veel kleiner en roodachtig bruin. Ook de banting is zeer schuw en ontvlucht den blik des reizigers, maar spreidt, als hij snuivende wegijlt naar de diepten van het woud, eene indrukwekkend woeste schoonheid ten toon. Wat in zoo algemeen gelezen werken als v. Hoëvell's „Uit het

¹⁾ Tijdschrift v. N. I. 1859. I. 482.

~~NB. 3. 3~~
632. c. 87. 3

JAVA,

Geographisch, Ethnologisch, Historisch,

DOOR

P. J. VETH,

Hoogleraar te Leiden.

DERDE DEEL.

HAARLEM. — DE ERVEN F. BOHN.
1882.

xii, 1100

waarts stroomen en zich met de Tji Dani vereenigen. Deze bergstroomen vormen op verschillende punten fraaie watervallen, waarvan inzonderheid die onder den naam van Lontar bekend en in het zuiden van Sadeng gelegen een bezoek overwaardig is ¹⁾. Men kan dien van het landhuis van Tjampea uit gedeeltelijk met rijtuig en verder te paard over een golvend en bekoorlijke gezichtspunten biedend terrein in 2½ à 3 uren bereiken. Hij wordt gevormd door de Tji Antan, een der schoonste van Buitenzorgs rivieren. Het van den Sulak afkomende water stuit aan diens voet tegen een hoogen rotswand, en dringt zich met ongelooftelijke kracht door een spleet van drie à vier voet breedte, om zich in eene enkele zuil ter diepte van honderd en vijf voet neder te storten. Onder kreupelhout en heesters half verscholen, vertoont zich het schuimende water in den val als een kolom van wollige sneeuw, waarin de zonnestralen in prachtige kleuren gebroken worden, terwijl het, de laagte bereikt hebbende, in millioenen fijne droppels uiteenspat en met kracht weder omhoog wordt gedreven, zoodat zich, even als bij den Riukan-foss in Noorwegen, een uit de diepte opstijgende kolom van rook schijnt te vormen. De geheele omtrek is in de hoogste mate romantisch; schier onmiddellijk na den val krijgt de Tji Antan van een andere beek een ruimen toevoer van water, waarna zij huppelend over keien en klippen haren ruischenden weg vervolgt.

Doch het wordt tijd dat wij den weg van Tjampea naar Djasinga verder volgen. Nergens zijn misschien de sporen van de oude geschiedenis en den ouden godsdienst der Soendanceezen menigvuldiger dan in de streek die wij thans doortrekken; maar het

¹⁾ In het Aardr. en St. Wdbk. wordt, zoo het schijnt, dezelfde waterval Tji Gamea genoemd, terwijl in „de Oosterling“ Lontar en Tji Gamea als verschillende watervallen in de Tji Antan voorkomen. Ik kan bij deze gelegenheid de klacht niet onderdrukken over den ellendigen toestand onzer kennis van dat deel van Java, dat uit particuliere landen bestaat. Wie een denkbeeld wil hebben van den aard van het materiaal waarvan ik mij voor de beschrijving der residentie Batavia heb moeten bedienen, vergelijk, wat deze watervallen betreft, het Aardr. en Stat. Wdbk. op de artikelen Lontar, Sadeng Wétan, Tjampea, Tjiantang, Tjigamea; S. Roorda van Eysinga, Reizen en Lotgevallen, I. 195; P. P. Roorda van Eysinga, Land- en Vk. III. 2. 306; Kussendragers, Java. 67; Budding, Ned. O. I. I. 46; Oosterling, II. 2. 82.

zou vermoeiend zijn daar telkens bij stil te staan. Eerst laten wij aan de rechterhand den berg Galoega liggen, waarop een van verre zichtbare koepel staat, en aan welks andere zijde heilige steenen liggen, waaraan herinneringen omtrent zekeren Rangga Gading, een zeer gevreesden geweldenaar uit den tijd van Padjadjaran, verbonden zijn. Drie paal verder ligt bij de kampong Tjomplang de daarnaar genoemde batoe Tjomplang, een andere heilige steen, die ook als een zetel van Rangga Gading wordt aangemerkt. Nu gaan wij de Tji Antan over en bereiken den post Leuwihliang. Vervolgens de Tji Kaniki overtrekkende, verwisselen wij het district Paroeng met het district Djasinga, waarin wij, in de nabijheid van den post Penjamboengan, den steen kunnen bezoeken, die de reeds vroeger vermelde ¹⁾ inscriptie van Djamboe draagt. Wij komen vervolgens in het dal der Tji Doerian, zooals de Tji Kandi in haren bovenloop genoemd wordt, welk dal hier de scheiding maakt tusschen het Kendeng-gebergte en de zoogenaamde Goenoeng Séwoe of Sariboe (de Duizend bergen), een veeltoppig, eenigszins geïsoleerd heuvelland, dat het middendeel der westelijke helft van het district Djasinga beslaat. Wij bevinden ons hier op het land Bolang, in Bolang ilier en Bolang oediek (beneden- en boven-Bolang) verdeeld, en vernemen dat zich op het eerstgenoemde deel een heilige grot bevindt met door de natuur gevormde banken, waarop de inlanders zich te slapen leggen om in den droom ingevingen te ontvangen, die hun tot richtsnoer hunner handelingen kunnen strekken. Een beeldje van Padjadjaran-type is in het midden op een voetstuk geplaatst ²⁾. Op Bolang volgt het uitgestrekte land Djasinga, dat eenmaal op het punt was van in het bezit van den Maarschalk Daendels te geraken ³⁾. Dit landgoed is nog grootendeels met zware wouden bedekt, waarin tijgers en rhinocrossen rondzwerven. Het

¹⁾ D. II. 45.

²⁾ Brumund, Verh. v. h. Bat. Gen. XXXIII. 74, vergist zich stellig wanneer hij zegt, dat die grot tegen den Sulak ligt. Bolang ilier ligt (zooals hij zelf zegt) rechts van den weg, en de grot is dus stellig in het Séwoe-gebergte te zoeken. Is deze grot ook dezelfde als de stalaktietgrot aan den weg van Djasinga naar Paroeng, vermeld door Roorda van Eysinga, Reizen en Lotgev. III. 11, en Land- en Volk. III. 2. 397? ³⁾ Zie D. II. 575.

men nog slechts een 100 à 150 meters van den top verwijderd is, houdt alle plantengroei geheel op en klinken de hoeven der paarden op de trachietrotsen, naaw door een paar centimeters aarde bedekt. Nu wordt het onmogelijk in den zadel te blijven; soms moet men op handen en voeten voortkruipen, tot men de zonderlinge paden bereikt, die ook hier, volgens hunne gewoonte, de rhinocrossen om den rand van den krater hebben uitgeschuurd ¹⁾.

Steeds klimmend en klouterend en nu en dan over de rotsblokken struikelend, staat men eindelijk aan den rand van den krater, een ontzachlijk, trechtervormig gat van eironde gedaante, waarvan de grootste doorsnede, die van west-zuidwest naar oost-noordoost is gericht, 600 à 700 meters bedraagt. De wanden, gevormd door opeengestapelde rotsstukken, die aan een muur met ontelbare spleten doen denken, hellen naar binnen vrij steil, op enkele plaatsen loodrecht af; het oog kan zich slechts langzaam gewennen om tot op den omstreeks 150 meters diepen kraterbodem door te dringen er de steenbrokken te onderscheiden die hem bedekken. Alles bestaat uit grauwkleurig trachiet, alles schier is kaal en van plantbekleding verstoken. De kraterbodem is door een dwarsrug in twee deelen gescheiden, waarvan het noordoostelijke zich als het diepste vertoont. Sporen van hevige vulkanische werking zijn nergens meer te zien; alleen uit dien tusschenrug, die niet hooger dan 10 à 12 meters schijnt te zijn, en slechts uit onsamenhangend puin en gruis is gevormd, stijgen nu en dan nog witte dampwolken omhoog, die het u verkondigen dat het onderaardsche vuur hier nog smeult, en de diepe stilte die hier heerscht, nog altijd niet volkomen te vertrouwen is. Echter is na 1805 geene uitbarsting van den Tjerimai meer voorgekomen ²⁾. Het afdalen in den krater zou met behulp van ladders misschien mogelijk wezen. Niet daarvan voorzien, deinsde zelfs Junghuhn terug voor het vermetel pogen, hij, de stoutste bergbeklimmer die nog Java's grond heeft betreden.

De legenden der Soendaneezen brengen het ontstaan van den

¹⁾ Vgl. D. I. 248.

²⁾ Zie boven, bl. 188.

krater alweder in verband met den Soesoehoenan Goenoeng Djati, den eersten verkondiger van den Islam in hun gewest. De wali's die hem in zijne taak behulpzaam waren, door geestelijken hoogmoed bedweld, weigerden hem de hulde waarop hij aanspraak had. Op een dag door den Scheikh voor eene samenkomst op den top van den Tjerimai bepaald, waren alle voorbereidselen voor zijne ontvangst verwaarloosd, werden hem alle eerbewijzen onthouden. Eene gevoelige terechtwijzing was dubbel verdiend. Eensklaps stort de berg ineem en ontstaat de vreeselijke diepte, waarin wij een krater meenen te zien. Ongedeerd zitten de wali's op den bodem van den afgrond, en zegepralend ziet de Scheikh van den rand des kuils op hen neder.

Maar het is niet enkel om in den krater neêr te blikken, dat wij den Tjerimai bestegen hebben; het is ook om, voordat wij van Tjeribon afscheid nemen, de residentie van dit haar hoogste punt nog eens in haar geheel te overzien. Het oog beheerscht er eene onmetelijke uitgestrektheid en weidt over een der schoonste gedeelten van den aardbodem. Onvergelijkelijk is het parorama van bosschen en sawahs, van dorpen en weiden, van heuvels en vlakten, van stroomen en meren, van de blauwe zee en het verre verschieft. Eene beschrijving is overbodig; wij hebben de residentie in alle richtingen doorkruist; wij hebben overal getracht ons hare terreingesteldheid zoo duidelijk mogelijk voor den geest te stellen; hier zien wij ze in haren geheelen omvang als een landkaart aan onze voeten uitgebreid.

ZESDE HOOFDSTUK.

De Preangor Regentschappen.

Wij zijn genaderd tot de grootste en gewichtigste residentie van West-Java, de Preanger Regentschappen. Men zou ze ook de meest typische kunnen noemen, omdat wat West-Java van het overige des eilands onderscheidt, zoo wel wat de natuur als

meters, de waterloopen doorgaans geheel droog en staat alleen in de diepste holligheden eenig koffiekleurig vocht, zoodat de lava, door wier luchtbellen het water heen sijpelt, bloot en glad gespoeld aan den dag komt. Zij vertoont zich als eene vaste, harde, lichtgrauwe massa, waarin verhevenheden en gaten elkander afwisselen.

Uit dezelfde lava zijn ook de heuvels en heuvelstrooken opgebouwd, die de bergvlakte van Priatin omgeven. In een dezer heuvels, Djengkol geheeten, vindt men rechts van den weg, 1 paal van Priatin, een klein hol aan den voet van een loodrechten rotswand, door ontelbare vledermuizen bewoond. Het is vooral belangrijk voor den geoloog, die hier de poreuse, fraai gekroesde lava geheel bloot liggende kan gadeslaan ¹⁾.

Het dorp Priatin zelf is alleen door zijne hooge ligging merkwaardig: het strekt gewoonlijk tot station voor hen die den Slammat van de Banjoemasche zijde willen beklimmen. Na in een rit van ongeveer een kwartier in west-noordwestelijke richting de schier geheel bebouwde bergvlakte doorkruist te hebben, ziet men zich verplaatst in een oorspronkelijk woud van zware boomen, die een bij uitstek ruig en harig voorkomen hebben door de ontelbare varens, mossen en orchideeën waarmede zij behangen zijn. Inzonderheid onderscheidt men daaronder de fraaie mossoort *Meteorium speciosum*, die, in ellen lange festoenen van de takken ahangende, door het geringste zuchtje gewiegd wordt. Eerst door droge beekkloven, hooger op, waar men de paarden moet achterlaten, vooral door rhinocerospaden, ziet men zich den weg naar de hoogte gebaad, naar de zone der Javaansche alpenflora, die zich nergens schooner en weliger dan op dezen bergtop vertoont. Treft men hier een vroolijken zonnescijn, dan vereenigen zich het hooge geurige gras, de veelkleurige bloemen, het gegons van ontelbare insecten; de zacht glooiende helling, de reine lucht, om deze streek tot een luthof van Flora te maken, die echter, wanneer wij verder trekken, maar al te spoedig in de woeste werkplaatsen van Vulcanus

¹⁾ Junghuhn, Java, II. 175, 176.

overgaat. Op ongeveer 180 meters beneden de uiterste grens van den plantengroei ziet men hier de dwarsche rib van den G. Lanang uitsteken als een kleine op den Slammat staande bijberg, in welken wij reeds vroeger een overblijfsel van het oudere geraamte des vulkaans meenden te herkennen ¹⁾. Maar verder willen wij onzen tocht thans niet voortzetten, daar wij top en krater reeds van Tegal uit hebben bezocht.

De tweede verbindingsweg van Banjoemas met Tegal, dien wij reeds aan de Tegalsche zijde leerden kennen ²⁾, heeft van Bobot Sari tot aan de grens nog eene lengte van 8 palen, en doorsnijdt een door massa's lava overstroomd terrein, dat door den bovenloop der Kali Kelawèn besproeid wordt. Dit riviertje vormt ten noorden van Bobot Sari een merkwaardigen waterval, die de schoonste rotsontblootingen te aanschouwen geeft. Tusschen 15 voet hooge zijwanden stroomt de beek over een glad geschuurde bedding, in welker midden zij een dieper kanaal heeft gegraven, tot zij zich eensklaps van een veertig voet hoogen rotsmuur in een halfeirkelvormig bekken van omstreeks 150 voet diameter nederstort. De zijwanden blijven in gelijke hoogte het bekken omgeven en loopen dan verder oostwaarts, nu tot 55 voet boven den dalbodem stijgende. De onderste helft van den wand waarlangs het water afstort, is tot eene diepte van wel 10 voet uitgehoud, zoodat men zonder bezwaar achter den waterval door kan gaan. Men kan zich dus hier gemakkelijk overtuigen, dat het naar binnen springende gedeelte van den wand uit eene lichter weg te spoelen ophooping van vulkanische rolsteenen bestaat, en dat de bedding van harde lava, ter dikte van 20 voet, op de rolsteenen rust en eenige voeten vooruitspringt ³⁾.

Wij hebben hier tevens gelegenheid om van wat naderbij een blik te werpen op het zeer eigenaardig gevormde gebergte, dat zich aan de oostzijde van den pas waarover de weg loopt, verheft en tot aan den Rägã Djambangan voortschakelt. De zuidzijde van dit gebergte vertoont zich geheel anders dan de noordzijde,

¹⁾ Boven, bl. 375. Ik heb overigens hier nog een en ander aan Junghuhn's Java, II. 194 vv. ontleend.

²⁾ Boven, bl. 378. ³⁾ Junghuhn, Java. II. 178.